

Mieczysław Jackiewicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn

ANDRIUS VIŠTELIS-WISZTELEWSKI – LITEWSKI POETA DWUJĘZYCZNY

Jednym z dwujęzycznych twórców litewskich w XIX wieku był litewski poeta, dziś prawie zapomniany, Andrius Vištelis, podpisujący się też jako Wisztelewski, a utwory swoje podpisywał pseudonimami J.A.W., Lietuvis. Urodził się 25 listopada 1837 roku w pobliżu Zapiszek – Zapyiškis (nazwy miejsca urodzenia nie ustalono)¹ w obecnym rejonie kowieńskim, w rodzinie królewskich chłopów². Jak podają biografowie poety, kilka zim uczęszczał do szkoły w Zapiszkach, przygotowywał się do wstąpienia do seminarium duchownego w Sejnach, jednakże z braku środków materialnych planów tych nie zrealizował. W wieku 17 lat zaczął tworzyć wiersze, pisał je po polsku i po litewsku³. W 1863 roku, w wieku lat 26, wstąpił do oddziału powstańczego Mroczkowskiego, działającego w okolicach Balwierzyszek (Balbieriškis).

Uczestniczył poeta w kilku potyczkach z oddziałem rosyjskim, został ciężko ranny, uniknął niewoli rosyjskiej i po wyleczeniu w 1864 roku opuścił na zawsze Litwę: przez Drezno emigrował do Paryża. Tam napisał cykl pieśni żołnierskich w języku polskim i litewskim. Przebywając w Paryżu, zwrócił się do Komitetu Polskiego o okazanie pomocy, jednakże Komitet pomocy mu nie udzielił. Wyjechał więc do Włoch, gdzie wstąpił do oddziału Giuseppe Garibaldi. Walczył z wojskiem austriackim w południowym Tyrolu i w okolicach Wenecji, gdzie dostał się do austriackiej niewoli. Więziono go we Lwowie. Po podpisaniu zobowiązania, że wyjedzie z państwa austro-węgierskiego i nigdy

¹ Według *Mažosios Lietuvos enciklopedija. Ketvirtas tomas*, Vilnius 2009, s. 760-761 – Andrius Vištelis urodził się w miejscowości Karališkiai w powiecie kowieńskim. Jednakże w wykazie miejscowości rejonu kowieńskiego taka miejscowość nie figuruje.

² V. Kuzmickas, „*Aušros*” poeto likimas. *Iš Senosios lietuvių literatūros baruose*, Vilnius 1971, s. 119.

³ T. Pereikis, *Aušrininko Andriaus Vištelio rankraštinių palikimo kelias į Lietuvą*, Knygotyra, Vilnius 2015, nr 65j, s. 4.

więcej nie przekroczy granicy Austro-Węgier został zwolniony z niewoli i przez pewien czas przebywał w Paryżu i Szwajcarii, zaś w 1870 roku wyjechał do Prus w Poznańskie⁴.

Po siedmiu latach tułaczki litewski poeta zamieszkał w Polsce, w ówczesnym zaborze pruskim. W latach 1870–1872 pracował jako kancelista w majątku Brodów hrabiego Wiktora Szołdrskiego. Od tego czasu zaczął posługiwać się spolszczoną formą nazwiska – Wisztelewski. Następnie Vištelis odbywał praktykę u leśniczego Michalskiego, który rekomendował go na stanowisko leśniczego w dobrach hrabiego Franciszka Żołtowskiego. Od 29 czerwca 1874 roku został leśniczym w Lipówce koło Dolska, a od 1876 roku – w Brzeźnicy. W 1877 roku ożenił się z Polką, nauczycielką Adolfą Marią Smorawską i wówczas zakupił ziemię w Orlińcu, gdzie osiadł z rodziną prowadząc gospodarstwo rolne⁵. Andrius (Andrzej) i Adolfa mieli troje dzieci: Witolda, Romualda Jana i Marię Aldonę. Wisztelewski zasłynął w okolicach Dolska z uprawy ziemniaka, o czym świadczą, jak podaje Tomas Pereikis, ogłoszenia w polskich czasopiśmiech poznańskich⁶.

Mieszkając w Orlińcu, Wisztelewski nawiązał kontakt korespondencyjny z Józefem Ignacym Kraszewskim i przez kilka lat z nim korespondował⁷. Przetłóżył na język litewski pieśń I *Witolorauda* z eposu Kraszewskiego *Anafielas* i wydał ją własnym nakładem w 1879 roku w Poznaniu. W roku następnym (1880) odwiedził Kraszewskiego w Dreźnie. Często bywał w Poznaniu, gdzie poznał historyka i publicystę Edmunda Calliera (1833–1893), utrzymywał kontakty z pisarzem Ludwikiem Rzepeckim (1832–1894). Tęskniąc za Litwą, nawiązał kontakty korespondencyjne z lituanistą, profesorem Uniwersytetu Królewieckiego Friedrichem Kurshatem i językoznawcą Georgem Sauerweinem. W 1874 roku udało mu się pojechać do Małej Litwy. Zwiedził wówczas Tylżę (obecnie Sowieck), gdzie poznał litewskich działaczy i pisarzy Małej Litwy: Jurgisa Mikšasa, Adomasa Einarasa, Martynasa Jankusa, Martynasa Šerniusa. W tym czasie włączył się do działalności pisarzy litewskich związanych z czasopiśmie „Aušra”, w czasopiśmie tym publikował litewskie wiersze patriotyczne oraz bajki. Współpracował też z pismami „Varpas” i „Lietuviškasis balsas”, a także „Vienybė lietuvninkų”, wydawanymi w USA. Przebywając w Tyl-

⁴ J. Trinkūnas, *Išrinktasis karys-poetas, aušrininkas*, „Literatūra ir menas” 1997, 20. XII.

⁵ T. Pereikis, dz. cyt., s. 4.

⁶ Zob. „Goniec Wielkopolski” 1882, 18 marca; „Katolik” 1884, 28 października.

⁷ Zob. M. Niedźwiedzka, *Korespondencja A.S. Vištelisa z J. I. Kraszewskim*, „Literatūra” 1996, zes. I, s. 70-78.

ży, przez znajomego Litwina przesłał bratu Martynasowi Vištelisowi, mieszkającemu w Zapiszkach, rękopis pieśni żołnierskich⁸.

Aktywna działalność Wisztelewskiego i jego kontakty w Poznaniu nie spodobały się żandarmom niemieckim. Zarzucono mu agitację socjaldemokratyczną podczas jego pobytu w Małej Litwie. 18 czerwca 1881 roku w jego domu w Orlińcu przeprowadzono rewizję, w czasie której policja pruska zarekwirowała wiele rękopisów w języku polskim i litewskim. Jednakże nie znaleziono żadnych dowodów winy i rękopisy zostały Wisztelewskiemu zwrócone⁹.

Mimo to, władze niemieckie w 1885 roku wydały polecenie Wisztelewskiemu, by sprzedał gospodarstwo i z rodziną opuścił Księstwo Poznańskie. Warto podkreślić: 26 marca 1886 roku poeta z żoną i dziećmi opuścił Orliniec na zawsze. Krótko mieszkali w hotelu Berlińskim Kamińskiego w Poznaniu, a następnie wyjechali do Lizbony i stamtąd statkiem wypłynęli do Rio de Janeiro w Brazylii.

W Brazylii Wisztelewscy przeżyli rok i po śmierci dwojga dzieci – Marii Aldony i Romualda Jana – w 1887 roku przenieśli się do Buenos Aires, stolicy Argentyny¹⁰. W Buenos Aires Wisztelewski zajął się handlem, jednakże ta działalność nie przyniosła zysków, życie było ciężkie, a od znajomych i przyjaciół z Litwy, którzy mieszkali wówczas w Buenos Aires – jak na przykład kuzyn Martynas Vištelis, Jerzy Brzozowski, powstaniec styczniowy, a w Argentynie właściciel stolarni, czy Wincenty Rutkowski, szlachcic z Hanuszyszek – pomocy również nie uzyskali. Około 1889 roku Wisztelewscy założyli pracownię krawiecką, lecz i w tej dziedzinie sukcesów materialnych nie było. Tymczasem Andrius Wisztelewski usilnie zajmował się językoznawstwem, pracował po 18 godzin, studiował grekę i łacinę, chociaż, jak podaje Pareikis, studia te nie były mu potrzebne do życia¹¹. Poeta z powodu wyczerpania organizmu i kłopotów finansowych, niewypłacalności, mnożących się długów postradał zmysły, stał się niebezpieczny dla rodziny.

15 listopada 1889 roku Adolfa zwróciła się do policji o ochronę, ponieważ w domu było kilka sztuk broni palnej. Żona obawiała się o życie syna i swoje. Wezwani policjanci zabrali poetę do szpitala psychiatrycznego, a tam dwaj lekarze orzekli, że Wisztelewski jest chory umysłowo, niebezpieczny dla otoczenia i wymaga stałej opieki lekarskiej. 20 listopada zdecydowano się zamknąć go w szpitalu Hospicio de las Mercedes w Buenos Aires. Żona i syn Witold z po-

⁸ T. Pereikis, dz. cyt., s. 6.

⁹ V. Kuzmickas, dz. cyt., s. 161.

¹⁰ Tamże, s. 162.

¹¹ T. Pareikis, dz. cyt., s. 7.

czątku rzadko odwiedzali chorego, jedynie, jak pisze Pareikis, do 1900 roku odwiedzał go kuzyn Martynas Vištelis, a po jego śmierci poetę odwiedzali w szpitalu Litwini Juozas, Jurgis i Justinas Šlapelisowie, przynosili choremu tytoń, czasopisma litewskie, papier i atrament¹², natomiast hrabia Marcei Żółtowski przysyłał mu z Poznania czasopisma polskie „Kurier Poznański” i „Dziennik Poznański”. Andrius Wisztelewski w samotności i całkowicie opuszczony przez bliskich i przyjaciół, przeżywszy 23 lata w szpitalu psychiatrycznym w Buenos Aires, zmarł 2 sierpnia 1912 roku w wieku lat 75.

Adolfa Wisztelewskiego, jak wspominałem, na początku sporadycznie odwiedzała męża w szpitalu. Ale gdy ten zażądał rozwodu, przestała go odwiedzać i jako poddana Niemiec postanowiła powrócić w Poznańskie, ponieważ ciężka praca krawcowej jej się nie podobała, a i przeżyć było trudno. Kiedy Wisztelewski wyjechał z Buenos Aires, tego dokładnie nie wiadomo, ale, jak podaje Pareikis, w czerwcu 1893 roku przebywała już u rodziców w Obornikach. Opuszczając Argentynę, wszystkie rękopisy poety Adolfa zabrała ze sobą¹³. Później pracowała jako nauczycielka domowa u hrabiego Żółtowskiego i u Tadeusza Kryspina Jackowskiego w Pomarzanowicach koło Pobiedzisk w powiecie poznańskim. W latach 1913–1924 mieszkała w Poznaniu. Data jej śmierci nie jest znana.

Syn Andriusa Vištelisa, Witold Mieczysław de Wisztelewski (tak się podpisywał w Argentynie), urodzony w 1879 roku w Orlincu, pozostał w Argentynie. Uczył się w Buenos Aires, studiował na politechnice w Belgii, gdzie otrzymał dyplom inżyniera. Około 1905 roku powrócił do Argentyny, gdzie pracował w kilku miastach jako inżynier kolejowy.

Publikowany dorobek literacki Andriusa Vištelisa nie jest bogaty, wiadomo, że przełożył na język litewski *Witoloraudę* Kraszewskiego, którą wydał własnym nakładem. Tłumaczył fragmenty *Konrada Wallenroda* Adama Mickiewicza i publikował je w czasopiśmie „Aušra”, opublikował kilkanaście pieśni żołnierskich z powstania styczniowego. Natomiast spuścizna rękopiśmienna była obszerna, z tym, że rozdrobniona. Częściowo niektóre jego utwory pozostały w Argentynie i zaginęły, część utworów w języku litewskim udało się przewieźć na Litwę, a część jego prac żona wywiozła do Polski i próbowała sprzedawać Litwinom. Między innymi zwracała się w sprawie rękopisów do twórcy „Aušry”, Jonasa Basanavišiusa, który mieszkał wówczas w Warnie.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 15.

Jedna z rękopiśmiennych książek Andriusa Vištelisa w języku polskim przechowywana jest w bibliotece Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Książka jest obłożona okładką z tektury. Nie wiadomo, jak znalazła się w Olsztynie. W końcu lat sześćdziesiątych mieszkaniec Olsztyna znalazł ją na śmietniku i przyniósł do antykwariatu Wojciecha Suświły, repatrianta z Wilna. Suświła ją odkupił, a następnie odsprzedał bibliotece OBN. Tam przez długi czas historycy nie potrafili zidentyfikować autora dzieła, zatytułowanego *Nadniemeńskie pienia*, podpisanego pseudonimem Lietuvis. Dopiero gdy bibliotekarka zwróciła się do mnie jako lituanisty z prośbą o zidentyfikowanie autora, bez trudu określiłem, że Lietuvis to pseudonim poety litewskiego Andriusa Vištelisa-Wisztelewskiego.

Książka posiada 136 stron, na których znajdziemy poemat *Jeremiada*, składający się z VII pieśni. Pieśń I *Ofiarowanie Jeremiady* – 250 wierszy, pieśń II – *Wstęp do Jeremiady* – 148 wierszy, „Na nutę dumki ukraińskiej”. Pieśń III – *Jeremiada* – 1248 wierszy. Pieśń IV – *Odprawa* – 144 wiersze. Pod tekstem uwaga zapisana ręką autora: *Pisałem 1872 r. 3 stycznia*. Pieśń V, *Do Najświętszej Panny Ostrobramskiej* – 72 wiersze. Na końcu tej pieśni uwaga: *Pisałem w 1872 roku, 4 marca, o godzinie pół do dwunastej*. Pieśń VI – *Alleluja* – 44 wiersze, na końcu pieśni uwaga autora: *Pisałem 1875 r. 5 września, pół do drugiej po północy*. Pieśń VII – *Tęsknota z żalem* – 72 wiersze, na końcu pieśni uwaga autora *Pisałem w 1873 roku*. Na setnej stronie – wiersz w języku polskim: *Walka ideałów* – 146 wierszy. Dalej uwaga autora: *Pisałem 15 stycznia 1865 roku w Paryżu*. Na stronach 107–111 wiersz *Rozmyślanie o...* – 100 wierszy. Na końcu uwaga autora: *Pisałem 3 sierpnia 1866 roku w górach tyrolskich*. Na stronach 112–116 wiersz – *Pogoń litewska* – 90 wierszy. Na końcu uwaga: *Pisałem w 1867 w Paryżu*. Na stronach 116–117 wiersz: *Śpiew Litwina Polce Litwince* – 24 wiersze. Na stronach 117–119 – wiersz *Tęskny jeleń* – 32 wiersze, na stronie 119 – wiersz *Tęsknota* – 12 wierszy. Na stronach 120–122 fragment pieśni litewskiej *Meilės pažadas* (Obietnice miłości). Tekst litewski następujący:

Atejk Mergyte
Pavasarelij
Kaj dywaj des
Mocziutes darže
Aplink lisajtes
Žalios rutajtes
O widuryje
Wis lelijotes...

Po tekście pieśni uwaga autora: „Pieśni Rhesy”. Na stronach 123–124 tekst pieśni litewskiej *Mylintis*, a pod tekstem ręką Vištelisa napis: „Wszystkie trzy pieśni ludowe litewskie pochodzą z prowincji Prus, zebrane przez doktora teologii i filozofii, profesora L. Rhesę. Tłumaczyć z litewskiego trudno, ponieważ język polski nie posiada tak bardzo delikatnych i bogatych w treści słów jak język litewski”. Na stronie 136 wklejone jest godło Litwy Pogoń i niżej krótki tekst. Pod tekstem data: 1875 XII.

Widocznie poeta zamierzał wydać poemat w Poznaniu, ale z różnych powodów nie zdążył lub nie mógł książki wydrukować. W jaki sposób poemat Vištelisa trafił po drugiej wojnie światowej do Olsztyna, nie wiadomo. W 1996 roku o tym znalezisku poinformowałem społeczność litewską w opublikowanym artykule w czasopiśmie „Literatūra ir menas”¹⁴. Po tej informacji odezwał się jedynie prof. Juozapas Girdzijauskas, który zaapelował, by Instytut Literatury LR wymienił lub odkupił dzieło Vištelisa i włączył je do swoich zbiorów. Niestety, książka *Nadnemeńskie pienia* nadal pozostaje w zbiorach Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.

Litewski poeta Andrius Vištelis-Wisztelewski przeżył długie i nieszczęśliwe życie, zmarł na obczyźnie, ale niemal do końca marzył o powrocie na Litwę. Jako poeta dziś jest już prawie zapomniany i nieznany na Litwie, aczkolwiek pozostawił pewien ślad w historii literatury litewskiej jako poeta piszący po litewsku i po polsku.

Bibliografia

- Jackiewicz Mieczysław, *Andriaus Vištelio-Višteliausko knygos ranjraštis*, „Literatūra ir menas” 1996, nr 2.
- Kuzmickas Vincas, „*Aušros*” poeto likimas. *Iš Senosios lietuvių literatūros baruose*, Vilnius 1971.
- *Mažosios Lietuvos enciklopedija. Ketvirtas Tomas*, Vilnius 2009.
- Niedźwiedzka Maria, *Korespondencja A.S. Vištelisa z J. I. Kraszewskim*, „Literatūra” 1996, zesz. I, s. 70-78.
- Pereikis Tomas, *Aušrininko Andriaus Vištelio rankraštinio palikimo kelias į Lietuvą*, Knygotyra, Vilnius 2015.
- Trinkūnas Jonas, *Išrinktasis karys-poetas, aušrininkas*, „Literatūra ir menas” 1997.

¹⁴ M. Jackiewicz, *Andriaus Vištelio-Višteliausko knygos ranjraštis*, „Literatūra ir menas” 1996, nr 2, s. 13.

Mieczysław Jackiewicz*Olštyno Varmijos-Mozūrijos universitetas***ANDRIUS VIŠTELIS-WISZTELEWSKI
– LIETUVIŲ DVIKALBIS POETAS****Santrauka**

Andrius Vištelis (arba Višteliauskas, Wisztelewski) buvo lietuvių dvikalbis poetas. Gimė 1837 m. lapkričio 25 d. netoli Zapyškių, Kauno rajone. Baigė 6 klasių mokyklą Zapyškėse. Dalyvavo 1863 m. sukilime Lietuvoje, įstojo į W. Mroczkowskio dalgininkų būrį, kautynėse buvo sunkiai sužeistas. Pasveikęs pasitraukė į Paryžių. Iš Paryžiaus išvyko į Italiją, ten kovėsi Džiuzepe Garibaldižio armijoje, pateko į austrų nelaisvę ir Austrijos valdžia perkėlė jį į Lvovą. Atgavęs laisvę, nuo 1870 m. persikėlė į Poznanės kunigaikštystę. Vėliau ūkininkavo nuosavame ūkyje Orliniec. 1885 m. vokiškos valdžios įsakymu Vištelis turėjo išsikelti iš Poznanės kunigaikštystės, tada nusprendė išvykti į Pietų Ameriką. Metus gyveno kartu su šeima Brazilijoje, vėliau persikėlė į Argentina, Buenos Aires. Svetimoje šalyje lietuvis poetas nerado sau vietos ir 1889 metais Wisztelewski (šita pavarde naudojosi Argentinoje) pateko į psichiatrinę ligoninę, kur praleido visą likusį gyvenimą. Mirė 1912 m. rugpjūčio 22 d., vienišas, dideliame skurde.

Wisztelewski nuo 17 metų kūrė eilėraščius lietuvių ir lenkų kalbomis. Jis žinomas lietuviškų giesmių ir himnų autorius, priklausė poetų „Aušrininkų“ grupei. Būdamas užsienyje, išvertė J. I. Kraševskio poemą *Vitolio rauda*, vėliau ilgai susirašinėjo su lenkų rašytoju. Išvertė į lietuvių kalbą A. Mickevičiaus *Konrado Valenrodo* ištrauką ir kelias I. Krasickio pasakėčias. Paliko eiliuoto kūrinio *Pienia Nadniemeńskie* rankraštį, po kuriuo pasirašė slapyvardžiu Lietuvis. Šis rankraštis buvo atsitiktinai rastas Olštynė, tarp šiukšlių, parduotas į antikvarinę parduotuvę, iš ten jį pirkė Olštyno Mokslinių tyrimų centras. Lietuviškuose eilėraščiuose, kaip pvz. *Lietuviškoji kalba*, gyrė lietuvių kalbos grožį. Rašė patriotines dainas, sekdamas lenkiškų dainų pavyzdžiais. Publikavo savo kūrybą Poznanės spaudoje.